

ПУБЛІЧНА бібліотека як соціальний інститут є власністю громади. Вона доступна широкому колу населення і максимально наближена до його потреб. На регіональному рівні це – інформаційний центр. Але оскільки публічна бібліотека поліфункціональна, вона є ще й освітнім, культурно-просвітницьким, дозвілєвим закладом. Ці функції притаманні публічним бібліотекам майже всього світу.

Мета цієї статті – розглянути діяльність українських публічних бібліотек крізь призму світової статистики.

У своїй роботі бібліотеки світу використовують міжнародні стандарти ІФЛА з бібліотечної статистики (ISO 2789) і Показники роботи (ISO 11620), на основі яких розробляються національні стандарти публічних бібліотек з урахуванням національної специфіки. На жаль, не у всіх країнах збираються та надаються дані, що відповідають вимогам і методикам ІФЛА. Однак саме ця міжнародна організація, як найбільш авторитетна у галузі бібліотечної справи, напередодні Всесвітнього саміту голів держав, присвяченого проблемам становлення інформаційного суспільства (Женева, 10-12 грудня 2003 року), вперше в історії представила узагальнені статистичні дані щодо бібліотек планети.

За цими даними, основний бібліотечний потенціал (86,1%) сконцентровано в Європі і Північній Америці (66,7% та 19,4% відповідно). Тобто на всі інші частини світу припадає всього 13,9% загальної кількості бібліотек, зокрема, на багатонаселений Африканський континент – менше 0,2%.

У світі є 341 національна бібліотека. На всіх континентах найбільшу кількість складають шкільні та публічні бібліотеки, відповідно 48% і 47%.

Яка ж картина вимальовується в Україні? Чисельність її населення на 1 липня 2006 року дорівнювала 46 млн. 756 тис. 618 осіб. Кількість бібліотечних закладів різних типів і форм власності становить понад 40 тис., з них безпосередньо публічних бібліотек – 18 466 (у т. ч. 14 920 – у сільській місцевості, а сільських населених пунктів у нас, до речі, – 28 621).

Проаналізуємо відповідність показників діяльності публічних бібліотек різних регіонів України (крім 6 державних бібліо-

тек) міжнародним стандартам. Ці показники взято зі звітів обласних управлінь культури за 2005 рік.

За стандартом ІФЛА, **книгозабезпеченість** одного жителя має становити 2-3 томи. В Україні цей показник значно вищий (див. таблицю 1).

Отже, можна зробити висновок, що необхідний населенню обсяг бібліотечних фондів (крім м. Києва) перевищує стандарт ІФЛА щодо публічних бібліотек (від 2 до 5 разів).

Стандарт ІФЛА з **книгообертаності** дорівнює 5. Тобто кожна книга з фондів щорічно повинна пройти через руки п'яти читачів. Середній показник книгообертаності в Україні складає 0,9 (у Німеччині, наприклад, – 2,5).

Такий стан свідчить про наявність великих за обсягом фондів, котрі протягом багатьох років комплектувалися нерационально, через що значний від-

Т. Вилегжаніна

Таблиця 1

Книгозабезпеченість одного жителя України

Області (регіони)	Кількість населення (тис.)	Бібліотечний фонд (тис.)	Книгозабезпеченість
Рівненський	1 155,5	12 223,99	11
Вінницький	1 697,0	17 577,57	10
Хмельницький	1 370,1	12 323,65	9
Черкаський	1 337,9	12 206,71	
Чернігівський	1 163,9	10 776,69	
Миколаївський	1 216,9	9 295,26	8
Полтавський	1 550,5	12 469,43	
Житомирський	1 321,1	10 778,78	
Кіровоградський	1 063,4	8 880,86	
Волинський	1 039,0	6 956, 21	7
Одеський	2 397,0	15 910,64	
Сумський	1 222,4	8 918, 76	
Тернопільський	1 109,9	7 918,86	
Чернівецький	907,2	6 371,26	
Херсонський	1 123,5	7 039,71	6
Іван - ранківський	1 387,6	8 962,44	
Київський	1 760,5	10 871,70	
АР Крим	1 981,2	11 824,52	
Дніпропетровський	3 439,1	17 241,33	5
Закарпатський	1 244,4	6 623,93	
Запорізький	1 856,6	9 364,41	
Львівський	2 573,1	13 454,08	
Харківський	2 822,8	15 045,52	
Донецький	4 609,9	19 183,81	4
Луганський	2 400,9	10 507,33	
м. Київ	2 695,9	5 049,45	1,9
м. Севастополь	378,9	1 961,3	5,2

**Кількість нових видань на 1 жителя України
(за даними 2005 р.)**

Області (регіони)	Чисельність населення (тис.)	Кількість надходжень (тис. прим.)	Кількість нових видань на 1 жителя
Рівненська	1 155,5	452,91	0,39
Харківська	2 822,8	614,10	0,22
Волинська	1 039,0	154,58	по 0,14
Житомирська	1 321,1	187,52	
Полтавська	1 550,5	220,16	0,13
Чернігівська	1 163,9	169,76	
Хмельницька	1 370,1	180,10	по 0,12
Запорізька	1 856,6	239,96	
Черкаська	1 337,9	167,48	по 0,10
Миколаївська	1 216,9	132,60	
Сумська	1 222,4	127,20	по 0,09
Кіровоградська	1 063,4	112,09	
Вінницька	1 697,0	159,96	по 0,08
Одеська	2 397,0	230,03	
Херсонська	1 123,5	99,82	по 0,07
Чернівецька	907,2	75,43	
Івано-Франківська	1 387,6	120,98	по 0,07
Київська	1 760,5	155,10	
Тернопільська	1 109,9	85,98	по 0,05
Дніпропетровська	3 439,1	252,55	
Донецька	4 609,9	367,96	0,05
Луганська	2 400,9	189,07	
Львівська	2 573,1	196,06	0,05
Закарпатська	1 244,4	64,04	
м. Київ	2 695,9	254,87	0,09
м. Севастополь	378,9	42,73	0,11

соток документів практично не використовується. Зауважу, що цей мертвий вантаж потребує великих коштів на зберігання (утримання приміщень, заробітна платня, комунальні послуги тощо).

Виникає суперечлива ситуація: книжок забагато, а читати нема чого. Фонди багатьох публічних бібліотек перевантажені морально застарілими документами, котрі придбано ще за радянських часів, та дублетними примірниками. “Типова інструкція про порядок списання матеріальних цінностей з балансу бюджетних установ”, затверджена спільним наказом Державного казначейства України та Міністерства економіки України від 10.08.01 за № 142/181 передбачає можливість списання матеріальних цінностей (у т. ч. бібліотечних фондів) як таких, що:

- непридатні для подальшого використання;
- виявлені в результаті інвентаризації як недостача;
- морально застарілі;
- фізично зношені;
- пошкоджені внаслідок аварії чи стихійного лиха (за умови, що відновлення їх є неможливим або економічно недоцільним і вони не можуть бути реалізовані).

Зазначимо, що Інструкція не передбачає списання непрофільних та дублетних видань.

Розглянемо ще один стандартний показник ІФЛА, що стосується **нових надходжень**. На 1 000 жителів має бути 250 нових видань щорічно, або 0,25 нового видання на одного жителя (не примірників, а саме видань). У такому разі оновлення книжкового фонду за 5 років повинно становити 40% від загального фонду публічної бібліотеки.

Уважно проаналізувавши надходження до публічних бібліотек у кожній області, за даними 2005 року, можна зробити висновок, що деякі регіони України вже наближаються до міжнародного стандарту (див таблицю 2).

У розрахунку показника в м. Києві не враховано фонди державних та інших бібліотек, що розташовані саме в столиці. Це і є «проблемою великого міста», де жителів обслуговують не тільки 138 публічних бібліотек, але й є бібліотеки інших форм власності.

Найбільший показник – 0,39 нових видань на одного жителя – у Рівненській області. Це пояснюється тим, що в регіоні проводився експеримент з

об’єднання мережі публічних і шкільних бібліотек. Зазначимо, що такі утворення міжнародним стандартом не передбачені.

Краща ситуація – у Харківській області (0,22), гірша – у Закарпатській (0,05). Показник нових надходжень, безумовно, залежить від фінансування в кожному окремому регіоні.

Відповідно до стандарту ІФЛА, вартість книг, придбаних для одного жителя на рік, має становити 7,5 грн. Здійснимо розрахунок відповідності цьому стандарту на прикладі Закарпатської області, де найнижчий показник нових надходжень на одного жителя – 0,05. Умовно визначимо середню вартість однієї книги 30 грн. (за Державною програмою розвитку і функціонування української мови

Щорічне оновлення бібліотечних фондів публічних бібліотек України

Області (регіони)	Кількість нових надходжень (%)
АР Крим	1,4
Вінницька	0,9
Волинська	2,2
Дніпропетровська	1,5
Донецька	1,9
Житомирська	1,7
Закарпатська	1,0
Запорізька	2,6
Івано-Франківська	1,3
Київська	1,4
Луганська	1,8
Львівська	1,5
Миколаївська	1,4
Одеська	1,4
Полтавська	1,8
Рівненська	3,7
Сумська	1,4
Тернопільська	1,1
Харківська	4,1
Херсонська	1,4
Хмельницька	1,5
Черкаська	1,4
Чернівецька	1,2
Чернігівська	1,6
м. Київ	5,0
м. Севастополь	2,2

на 2004-2010 роки). Виходячи з чисельності населення цього регіону – 1 млн. 244 тис. 400 осіб, у 2005 році він мав отримати тільки на комплектування бібліотек 9 млн. 333 тис. грн. Замість цього на всі потреби 501 публічної бібліотеки було виділено лише 8 млн. 600 тис. грн.

Згідно із Законом України про місцеве самоврядування, фінансування галузі культури здійснюється з регіональних бюджетів. У кожному регіоні свої проблеми, багато з яких спричинені природними катаклізмами і техногенними аваріями, для ліквідації яких потрібні кошти. А культурі, складовою якої є бібліотеки, приділяється мало уваги як на державному, так і на регіональному рівнях. Залежність культури від залишкового принципу фінансування триватиме доти, поки не будуть прийняті державні стандарти соціально-культурного забезпечення одного жителя країни. Це створить умови для наближення до стандартів ІФЛА: «...фонд публічної бібліотеки має оновитися за 10 років і у ньому повинно бути 5% новинок поточного року».

Подивимось, якою мірою відповідає міжнародним стандартам оновлення бібліотечних фондів публічних бібліотек України (див. таблицю 3).

Із наведеної таблиці видно, що в Україні тільки у м. Києві оновлення фондів бібліотек відповідає міжнародному стандарту, а саме – щорічному 5%-му надходженню нових видань. В інших регіонах оновлення фондів публічних бібліотек у середньому в 2,5 рази нижче світового стандарту.

Можна також порівняти з міжнародним стандартом **показник кадрового забезпечення**. За міжнародним стандартом, працівників бібліотек має бути 5 осіб на 10 тис. населення, причому для ефективного розвитку галузі 30% з них повинні бути з вищою бібліотечною освітою.

В Україні ж кадрова ситуація у публічних бібліотеках виглядає таким чином: кількість працівників нараховує 35 492 особи. На 10 тис. жителів припадає 7,5 бібліотекаря (до речі, у Росії – 8,8; у Німеччині – 2). 23% бібліотечних працівників мають вищу спеціальну освіту, майже 46% – середню спеціальну. Якщо порівняти функціональні обов'язки бібліотекарів України і країн далекого зарубіжжя, то можна побачити, що функції у нас набагато ширші. Візьмемо як приклад процес каталогізації. Наші бібліотекарі займаються класифікацією, предметизацією, бібліографічним описом, веденням традиційних та електронних каталогів тощо. Зарубіжні колеги використовують запозичені БД OCLC та багатьох інших компаній, для придбання і використання яких об'єднуються в консорціуми, що дає великий економічний ефект.

Незважаючи на ніби досить високі показники, зазначу, що ситуація з бібліотечними кадрами в Україні викликає занепокоєння, оскільки значна кількість працівників – люди передпенсійного або й пенсійного віку.

28 квітня 2006 року відбулося засідання колегії МКТ України, на якому розглядалося питання про стан та перспективи кадрового забезпечення бібліотечно-інформаційних мереж України. Постановою колегії прийнято рішення щодо здійснення у 2007 році системного наукового дослідження потреб бібліотечної галузі у фахівців. Національна парламентська бібліотека України вже почала готувати узагальнені форми для збору інформації в регіонах.

Проаналізувавши найголовніші показники діяльності бібліотек, зокрема стосовно фондів і кадрів, можна накреслити питання, що потребують нагального вирішення:

1. Багатоаспектна проблема бібліотечних фондів – від комплектування до списання.

2. Необхідність поновлення державних програм з поповнення та збереження бібліотечних фондів,

що діяли до 2005 року, з умовою здійснення жорсткого контролю за їхнім виконанням на всіх рівнях.

3. Чітке усвідомлення ролі і місця публічної бібліотеки у суспільстві. Для цього НПБ України розроблено програму і методику наукового дослідження **«Публічні бібліотеки України в контексті соціокультурного простору регіону»**, що буде проведено спільно з ХДНБ ім. В.Г. Короленка в 2007 році і мета якого:

- визначити місце і місію бібліотеки в соціокультурній інфраструктурі регіону;
- окреслити фактори, що впливають на ступінь необхідності публічної бібліотеки в даному конкретному регіоні;
- виявити, чи існує залежність між ступенем потреби в бібліотеці та наявністю інших закладів культури, а також – хто є реальними партнерами бібліотеки;
- визначити рівень відповідності можливостей публічної бібліотеки потребам і очікуванням користувачів;
- спрогнозувати майбутнє бібліотеки і тим самим створити підґрунтя для управлінських рішень.

Базою дослідження визначено ЦБС міста Києва, Вінницької, Дніпропетровської, Запорізької,

Луганської, Полтавської, Тернопільської, Харківської областей.

Дана розвідка дозволить нам отримати необхідну інформацію про стан бібліотечної галузі з метою визначення соціальних стандартів, обґрунтування потреб у бібліотеках і бібліотечних кадрах, фінансуванні тощо. У проведенні дослідження НПБ України розраховує на співпрацю з бібліотечними фахівцями країни.

Сподіваємося, що наведений порівняльний аналіз статистичних показників ІФЛА і вітчизняних бібліотек у сучасних реаліях дасть поштовх до концептрації зусиль з удосконалення діяльності бібліотек у регіонах.

Список використаної літератури

1. Кузьмин Е. И. Библиотечная Россия на рубеже тысячелетий: Гос. политика и управление библ. делом: смена парадигмы. – М.: Либерия, 1999. – 224 с.
2. Мотульский Р. С. Планета и мы: по материалам ИФЛА // Библиотека. – 2004. – № 3. – С. 65-68.
3. Про стан та перспективи кадрового забезпечення бібліотечно-інформаційних мереж в Україні: Постанова колегії М-ва культури і туризму № 4/19 від 28.04.2006.
4. Бібліотечна Україна в цифрах / Нац. парламент. б-ка України. – К., 2006. – 37 с.

Увага! Редакція журналу «Бібліотечна планета» просить вибачення за технічну помилку у таблиці «Власні електронні ресурси бібліотек України, представлені в Інтернеті», надрукованій у № 3 (33)/2006 на стор. 5. Вірну таблицю див. нижче

Власні електронні ресурси бібліотек України, представлені в Інтернеті

	Web-сайти	EK-online	
3	НАЦІОНАЛЬНІ	БІБЛІОТЕКИ	3
7	ДЕРЖАВНІ	БІБЛІОТЕКИ	4
23	ОУНБ		11
9	ОБЛАСНІ ДЛЯ	ЮНАЦТВА	2
8	ОБЛАСНІ ДЛЯ	ДІТЕЙ	2
42	ПБ МІСТ І	РАЙОНІВ	5
4	СІЛЬСЬКІ	БІБЛІОТЕКИ	0
9	Б-КИ РІЗНИХ ФОРМ ВЛАСНОСТІ		5